

Микола КОРДОН,

доцент кафедри історії України
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, кандидат історичних наук

Голодомор 1932 — 1933 років в Україні: події, факти, уроки

Перша половина XX століття була для українського народу надзвичайно важкою. Відбулися дві найжорстокіші світові війни, що не обминули й українських земель. Україна пережила три, як їх тоді називали, голодівки: у 1921 — 1923, 1932 — 1933 та в 1946 — 1947 роках.

Серед цих трьох українських голодів найбільшим за кількістю жертв і наслідками є той, що припав на 1932 — 1933 роки. Про цю трагедію українського народу треба говорити, як говорять про Голокост, не перекладаючи назви і пишучи з великої літери. Метою Голодомору було придушення антирадянських настроїв, національно-визвольного руху в Україні та виступів проти колективізації.

У радянські часи факт Голодомору замовчувався і приховувався. Доступною ця тема стала в новітній історії України. На Заході цими питаннями почали займатися раніше. Найбільший внесок у дослідження Голодомору в Україні зробили американські історики Джеймс Мейс і Роберт Конквест. Завдяки їхнім працям про Голодомор в Україні дізнався весь світ.

Джеймс Мейс очолював комісію конгресу США зі збирання свідчень очевидців голоду. В результаті було видано тритомник матеріалів про цю трагедію. Мейс видав також п'ять книжок, понад 250 наукових публікацій в енциклопедіях, а також в американських, англійських, ізраїльських, українських часописах. Саме він запропонував запалити свічки в пам'ять про померлих: «У національний день пам'яті жертв 1933-го (четверту суботу листопада) визначити час, коли кожен член цієї нації, де майже кожна родина втратила когось із близьких, запалити у своєму вікні свічку в пам'ять про померлих. Вони стануть поминальними свічками за батьками, дідами, прадідами, вони освітять майбутнє без жертв, без насильства, без жахів».

Роберт Конквест є автором книги «Жнива скорботи» — найгрунтовнішої наукової праці про Голодомор. Висновок автора полягає в тому, що селянство радянської України стало жертвою страхітливого експерименту — «терору голодом».

Одними із перших у радянській Україні почали досліджувати Голодомор подружжя Маняків — Володимир Маняк і Лідія Коваленко-Маняк — відомі українські громадсько-політичні діячі, публіцисти, журналісти. З 1987 року вони стали збирати документи та свідчення очевидців і 1991 року видали «33-й. Голод. Народна Книга-Меморіал».

Оголошений сталінським керівництвом наприкінці 20-их років перехід до форсованої індустріалізації поставив на порядок денний питання про ресурси для її здійснення. Без українського хліба це було неможливим. Влітку 1932 року влада ухвалила завідомо нереальні до виконання плани хлібозаготівель. Проте в рішенні партійної конференції КП(б)У зазначалося: «Встановлений для України план хлібозаготівель 356 мільйонів пудів по селянському сектору конференція приймає до безумовного виконання». Ця ухвала винесла смертний вирок мільйонам українських селян.

Особливу роль у підсиленні голоду зіграла створена 1932 року спеціальна хлібозаготівельна комісія на чолі з В.Молотовим і Л.Кагановичем. За її ініціативи в селян було вилучено не тільки всі залишки зерна з посівним включно, а й почали конфісковувати будь-яку сільськогосподарську продукцію. Люди залишалися без хліба і до хліба, для них створили умови, несумісні з життям.

Села, які здали найменше хліба й не могли виконати непомірні плани хлібозаготівель, заносилися на так звані «чорні дошки». Це прирікало їх на цілковиту ізоляцію, майже карантинне відторгнення від суспільства, а, отже, на вимирання. Всього на «чорну дошку» було занесено до третини сіл України. Апогей великого голоду випав на травень 1933 року.

Численними акціями Голодомору керував в Україні Павло Постишев. Він був направлений другим секретарем ЦК КП(б) України й одночасно першим секретарем Харківського, а згодом — Київського обкому КП(б)У. Цей посланець Сталіна мав великі повноваження, фактично перебрав до своїх рук всю повноту влади у республіці, залишаючись деякий час секретарем ЦК ВКП(б). За це його називали «другим першим секретарем».

І Постишев старався. Україна з її найродючішими у світі землями, яку тривалий час називали житницею Європи, перетворилася на суцільний морг просто неба. У секретних зведеннях НКВС траплялися повідомлення навіть про канібалізм — трупоїдство і людоджерство.

Людей можна було врятувати, знизивши хлібозаготівлі, скоротивши обсяги експорту сільськогосподарської продукції, організувавши допомогу голодуючим,

у тому числі зі залученням зарубіжних організацій. Також в Україні у той час на повну потужність працювали спиртові заводи, які переробляли зерно на горілку, що йшла на експорт.

Тим, хто і досі звеличує Сталіна, варто прочитати директиву ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про запобігання масовим виїздам голодуючих селян за продуктами» від 22 січня 1933 року. На виконання цієї вказівки військовими підрозділами було заблоковано кордон УСРР. 23 січня В.Чубар і С.Косіор підписали і розіслали постанову з вказівкою припинити продаж залізничних квитків селянам та вжити рішучих заходів щодо недопущення їхнього виїзду з УСРР. Крім УСРР і Кубані таких репресій більше ніде і ніколи в СРСР не застосовувалося. Ще більше загострювало становище людей запровадження в 1932 році паспортної системи, яка унеможливлювала вільне пересування селян і фактично вдруге їх закріпачувала.

Істотну роль у терорі голодом відіграла лихозвісна постанова ВЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Її власноруч написав Сталін. За розкрадання колгоспного і кооперативного майна призначалася «вища міра соціального захисту» — розстріл із конфіскацією всього майна. За «пом'якшуючих обставин» (вік крадія 12 — 17 років) розстріл замінювався позбавленням волі терміном не менше десяти років. Амністія в таких випадках виключалася.

Для порівняння: за тодішнім законодавством навіть навмисне вбивство каралося ув'язненням до 10 років, а за просту крадіжку чужого майна присуджували три місяці примусових робіт.

Колгоспник отримував строк за півкишені зерна. У народі цей драконівський акт охрестили «законом про п'ять колосків». До кінця 1932 року його було застосовано вже до багатьох людей, які «замахнулися» на жменю зерна, для конаючих від недоїдання дітей. За «колоски» було засуджено 55 тисяч осіб. З них до вищої міри покарання — 2100 осіб.

Узагальнених даних про жертви Голодомору не виявлено. Немає і поіменних списків. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи від голоду в Україні померли 3 мільйони 941 тисяча осіб. 90% із них були етнічними українцями. Цю цифру назвав і апеляційний суд Києва, розглядаючи в 2010 році кримінальну справу за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932 — 1933 роках. Інші дослідники вказують, що жертвами стали від 6 до 10

мільйонів осіб. Щохвилини вмирили 17 людей, щогодини — 1000, майже 25 тисяч — щодня.

Особливо великою була смертність серед дітей. Так, у вересні 1933 року за шкільні парти не сіли близько двох третин учнів. 1933 року в Старобільську на Луганщині вимерли від голоду всі вихованці дитячого будинку.

Українське селянство, традиційний носій українського національного, чинило опір політиці колективізації, протидіяло хлібозаготівлям, убивству голодом. За даними деяких дослідників, 1930 року в Україні відбулося близько чотирьох тисяч селянських повстань, які радянська влада придушила зброєю.

За перші сім місяців 1932 року органи Державного політичного управління зафіксували в УСРР понад 900 протестних виступів. Тоді з колгоспів в Україні вийшли 41200 селянських господарств. Приблизно 500 сільських рад відмовлялися брати на себе нереальні плани хлібозаготівель. Голодні селяни нападали на зерносховища, де зберігалося відібране у них зерно, саботували роботу колгоспів, а з посиленням голоду взялися за зброю. Всього за 1932 рік зафіксовано понад 1000 актів опору режиму.

Згадуваний уже апеляційний суд Києва засудив за здійснення штучного голоду в Україні, за злочин проти людства керівників більшовицького режиму. Такий злочин за міжнародним законодавством не має терміну давності. Але з об'єктивних причин організаторів, винуватців Голодомору неможливо покарати. Сталін, Молотов, Каганович, Постишев, Косіор, Чубар і Хатаєвич давно вже знаходяться в інших світах.

Трагедія 1932 — 1933 років змушує український народ консолідуватися навколо творення, зміцнення власної держави, розбудови громадянського суспільства, розвитку демократії, різних форм власності. Завжди актуальною є інтеграція у світове співтовариство.

Голодомор зачепив кожну українську родину. Перелічити всі факти й події тих жахливих років сьогодні ніхто вже не зможе. Але наш обов'язок — зберегти пам'ять про невинно убієнних. Не можна нехтувати найголовнішим правом людини — правом на життя. Пам'ять про злочини минулого є запорукою їх неповторення у майбутньому.

Микола КОРДОН,

доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук.